

Розділ 7. Виконання покарання у виді штрафу

Згідно із ч. 1 ст. 53 КК України штраф — це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, встановлених в Особливій частині цього Кодексу. КВК України передбачає два правових режими виконання покарання у виді штрафу: добровільне його виконання засудженим і примусове стягнення в процесі виконавчого провадження. Добровільна сплата штрафу полягає у внесенні засудженим у місячний строк після набрання вироком законної сили суми штрафу в установу банку на спеціальний рахунок і надання до відповідного суду документа, який підтверджує сплату штрафу.

Добровільна сплата штрафу у встановлений законом місячний строк означає, що покарання виконане. На практиці закріплення відомостей про закінчення виконання покарання здійснюється шляхом долучення до матеріалів кримінальної справи квитанції про сплату призначеної судом суми штрафу. Однак згідно з ч. 2 ст. 26 КВК у разі несплати засудженим штрафу у місячний строк його стягнення провадиться примусово Державною виконавчою службою на підставі виконавчого листа, виданого судом, який постановив вирок, з такими особливостями: в постанові про відкриття виконавчого провадження державний виконавець не встановлює строк для добровільного виконання вироку; засуджений звільняється від сплати виконавчого збору.

Процес примусового виконання штрафу доцільно розглянути, розділивши його на декілька стадій: стадія відкриття (порушення) виконавчого провадження; підготовки до виконання та власне виконання покарання.

Відкриття виконавчого провадження — перший етап процесу виконання майнового покарання. На цьому етапі державний виконавець, одержавши виконавчий документ, повинен установити наявність або відсутність підстав для порушення виконавчого провадження, після чого прийняти рішення про порушення виконавчого провадження або відмову в його порушенні.

Згідно із ст. 18 Закону України “Про виконавче провадження” підставою відкриття виконавчого провадження є виконавчий документ.

У процесі виконання майнових покарань виконавчими документами є виконавчі листи, що видаються судами на підставі вироків та постанов судів. Відповідно до ч. 1 ст. 24 вищезазначеного Закону державний виконавець зобов'язаний прийняти до виконання виконавчий документ і відкрити виконавче провадження, якщо не закінчився строк пред'явлення виконавчого документа до виконання і цей документ відповідає вимогам, передбаченим цим Законом, та пред'явлений до виконання до відділу державної виконавчої служби за належним місцем виконання рішення. Державний виконавець у триденний строк з дня надходження до нього виконавчого документа виносить постанову про відкриття виконавчого провадження.

Завдання державного виконавця на стадії порушення виконавчого провадження — у триденний строк перевірити відносно виконавчого документа такі обставини: чи правильно визначена територіальна компетенція виконання вимог пред'явленого виконавчого документа; чи дотримано термінів пред'явлення виконавчого документа до стягнення; чи набрало законної сили рішення, на підставі якого виданий виконавчий

документ і чи не закінчилися строки давності виконання судового рішення, якщо такі встановлені; чи є в особи, що пред'явила виконавчий документ, відповідні повноваження; чи відповідає виконавчий документ установленим законом формі і змісту.

Однак до порушення виконавчого провадження ніякі виконавчі дії здійснюватися не можуть. Дане правило впливає з того, що здійснення виконавчих дій сполучено з можливістю застосування до боржника заходів державно-владного примусу у вигляді заходів примусового виконання, що істотно обмежують його майнові права.

Статтею 20 Закону України “Про виконавче провадження” передбачені загальні положення про місце здійснення виконавчих дій. Так, виконавчі дії провадяться державним виконавцем за місцем проживання, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна. Державний виконавець зобов'язаний перевірити дотримання строків пред'явлення виконавчого документа до виконання. Відповідно до ч. 1 ст. 21 вищезазначеного Закону виконавчі листи можуть бути пред'явлені до виконання протягом трьох років.

При вирішенні питання про порушення виконавчого провадження Державний виконавець, одержавши виконавчий документ, повинен зробити його юридичний аналіз і визначити, чи відповідає він вимогам, зазначеним у ст. 19 Закону України “Про виконавче провадження”. У виконавчому документі мають бути зазначені: назва документа, дата видачі та найменування суду, що видав документ; дата і номер вироку, за яким видано виконавчий документ; найменування боржника, його адреса, дата і місце народження боржника та його місце роботи; резолютивна частина вироку; дата набрання чинності вироком; строк пред'явлення виконавчого документа до виконання. Виконавчий документ має бути підписаний уповноваженою посадовою особою і скріплений печаткою.

Недотримання у виконавчому документі хоча б однієї з перерахованих у даній нормі вимог тягне за собою втрату ним виконавчої сили і направлення його на дооформлений.

Друга стадія виконання — це підготовка до виконання. Вона має на меті створення належних умов для своєчасного й ефективного виконання. Підготовчі дії зводяться, як правило, до встановлення місця проживання боржника, його роботи, з'ясування розміру заробітної плати. Однак найбільше часу державні виконавці витрачають на встановлення наявності майна боржника, на яке можна звернути стягнення.

Майнове становище фізичних осіб ні в яких спеціальних документах зараз не відбивається. Однак з практики відомо, що деяке майно фізичних осіб підлягає реєстрації, а деякі види майна можуть перебувати тільки у певних місцях. Для цього державний виконавець робить запити в різні організації, проводить інші дії з тим, щоб з'ясувати факт наявності майна або коштів, витребує відомості про доходи боржника.

Так, для з'ясування майнового становища боржника державний виконавець може запитати: банки — про внески; відповідні організації і громадян — про наявність у них майна боржника і членів його родини; податкову інспекцію, місцеве відділення пенсійного фонду — про місце роботи боржника; бухгалтерію підприємства — про належні боржнику кошти; бюро технічної інвентаризації — про будинок, квартиру, інше приміщення боржника; державтоінспекцію — про транспортні засоби боржника; нотаріальні контори — про укладені або оформлювані боржником договори дарування, купівлі-продажу, позики і т. ін. Якщо боржник працює або працював на великому підприємстві, що пройшло процедуру акціонування, можна зробити запит до реєструотримувача акцій даного підприємства на предмет, чи не є боржник акціонером.

Однак здебільшого майно фізичних осіб не підлягає реєстрації. Звернути на нього стягнення можливо тільки за наявності цього майна в місці проживання боржника або при одержанні відомостей про те, що майно перебуває в іншому місці. При цьому державним виконавцем реалізується надане йому право входити до приміщень і сховищ, що належать боржникам або зайняті ними, провадити огляд зазначених приміщень і сховищ, при необхідності примусово їх відкривати в установленому порядку, опечатувати ці приміщення і сховища, а також одержувати від інших осіб необхідні для проведення виконавчих дій пояснення, довідки, іншу інформацію.

На виявлене майно боржника накладається арешт, який полягає в проведенні його опису, оголошенні заборони розпоряджатися ним, а при необхідності — в обмеженні права користуватися майном чи його вилученні в боржника та передачі на зберігання іншим особам.

Опис майна боржника провадиться державним виконавцем у присутності боржника чи його представника і не менше двох понятих. При відсутності боржника чи його представника опис майна здійснюється в присутності одного з повнолітніх членів сім'ї боржника, а при їх відсутності — за участю представника житлово-експлуатаційної організації або представника органів державної влади та місцевого самоврядування. При проведенні опису майна державний виконавець оголошує боржнику заборону розпоряджатися описаним майном, а в разі необхідності — його користуванням. Види, обсяг і строки обмеження встановлюються в кожному конкретному випадку з урахуванням властивостей майна, його значення для власника або володільця, необхідності користування та інших обставин.

Про опис майна і заборону його відчуження, якщо відчуження описаного майна може здійснюватися лише у встановленому законодавством порядку, державний виконавець направляє повідомлення в органи чи установи, які посвідчують договори відчуження майна або провадять його перереєстрацію на іншого власника (органи нотаріату, державна автомобільна інспекція, бюро технічної інвентаризації тощо). Майно, на яке накладено арешт, передається на зберігання боржникові або іншим особам (зберігачам), призначеним державним виконавцем під розписку в акті.

Крім того, в процесі підготовки до виконання здійснюється оцінка арештованого майна. Згідно із ст. 57 Закону України "Про виконавче провадження" оцінка майна боржника провадиться державним виконавцем, якщо вартість майна не перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, за ринковими цінами, які діють на день проведення оцінки, крім випадків, коли оцінка провадиться за регульованими цінами, а також у разі оцінки нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських та річкових суден.

Проте якщо оцінити окремі предмети складно або якщо боржник заперечує проти передачі арештованого майна боржника на реалізацію за оцінкою, проведеною державним виконавцем, останній запрошує експерта (спеціаліста) для визначення вартості майна. Витрати на призначення експерта несе сторона, яка оспорує оцінку майна, проведеною державним виконавцем. Для проведення оцінки нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських, річкових суден та майна, вартість якого перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, державний виконавець залучає оцінювача. Державний виконавець про оцінку арештованого майна повідомляє боржника, який має право оскаржити оцінку майна до суду в 10-денний строк з дня отримання повідомлення.

Разом із тим, згідно із ст. 54 Закону України “Про виконавче провадження” не допускається звернення стягнення на майно, зазначене в Переліку видів майна громадян, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами (додаток до цього Закону). Відповідно до цього переліку стягнення за виконавчими документами не може бути звернено на такі види майна та предмети, що належать боржникові на праві власності чи є його часткою у спільній власності, необхідні для боржника, членів його сім’ї та осіб, які перебувають на його утриманні:

1. Носильні речі та предмети домашнього вжитку, необхідні боржникові і особам, які перебувають на його утриманні:

а) одяг — на кожну особу: одне літнє або осіннє пальто, одне зимове пальто або кожух, один зимовий костюм (для жінок — два зимових плаття), один літній костюм (для жінок — два літніх плаття), головні убори по одному на кожний сезон. Для жінок, крім того, дві літні хустки, одна тепла хустка (або шаль) та інший одяг, зношений більш як на 50 відсотків;

б) взуття у кількості по одній парі літнього, осіннього, зимового та інше взуття, зношене більш як на 50 відсотків;

в) білизна у кількості двох змін на кожну особу;

г) постіль (матрац, подушка, два простирадла, дві наволочки, ковдра) і два особистих рушника на кожну особу;

д) необхідний кухонний посуд;

е) один холодильник на сім’ю;

ж) меблі — по одному ліжку та стільцю на кожну особу, один стіл, одна шафа на сім’ю (крім меблевих гарнітурів, на які може бути звернене стягнення);

з) всі дитячі речі.

2. Продукти харчування, потрібні для особистого споживання боржнику, членам його сім’ї та особам, які перебувають на його утриманні, — на три місяці.

3. Паливо, потрібне боржникові, членам його сім’ї та особам, які перебувають на його утриманні, для готування їжі та обігрівання приміщення протягом шести місяців.

4. Одна корова, а у разі відсутності корови — одна телиця; коли немає ні корови, ні телиці — одна коза, вівця чи свиня — у осіб, які займаються сільським господарством.

5. Корм для худоби, який не підлягає вилученню в кількості, потрібній до початку вигону худоби на пасовище або до збору нових кормів.

6. Насіння, потрібне для чергових посівів (осіннього і весняного) та незнятий урожай — у осіб, які займаються сільським господарством (за винятком земельних ділянок, на які накладено стягнення).

7. Інструменти, необхідні для особистих професійних занять (швейні, музичні та інші).

Від того, наскільки повно проведена підготовка, залежить своєчасність і ефективність самого виконання. У роботі державних виконавців підготовка посідає основне місце і займає 60-70% часу.

Власне виконання є застосуванням до боржника встановлених законом примусових заходів. Суть виконання полягає у вилученні в боржника грошей або певного майна.

Згідно із ст. 55 Закону України “Про виконавче провадження” ви-дучення арештованого майна з передачею його для реалізації провадиться у строк, встановлений державним виконавцем, але не раніше ніж через п’ять днів після накладення арешту. Продукти та інші речі, що швидко псуються, вилучаються і передаються для продажу негайно після накладення арешту. Державний виконавець зобов’язаний подбати про забезпечення

умов реалізації майна боржника, які не ущемлюють його законних інтересів. Так, ще під час проведення опису боржник має право зазначити ті види майна або предмети, на які слід звернути стягнення в першу чергу. Державний виконавець зобов'язаний задовольнити вимоги боржника, якщо вони не ускладнюють виконання рішення. Це положення Закону є однією з гарантій раціонального виконання майнових покарань.

Відповідно до ст. 61 вищезазначеного Закону реалізація арештованого майна, за винятком майна, вилученого за законом з обігу та зазначеного в ч. 5 ст. 55 цього Закону, здійснюється спеціалізованими організаціями, які залучаються на тендерній (конкурсній) основі, на підставі договорів міждержавною виконавчою службою та спеціалізованими організаціями шляхом його продажу на прилюдних торгах, аукціонах.

Боржник має право визначити, в якій послідовності необхідно продавати майно. У разі коли від продажу частини майна буде виручено суму, достатню для виконання покарання у виді штрафу, сплати виконавчого збору, витрат на здійснення виконавчих дій, подальший продаж арештованого майна припиняється. Вимоги боржника щодо черговості продажу майна не приймаються державним виконавцем, якщо внаслідок їх задоволення виникнуть перешкоди чи додаткові труднощі для виконання або продовжиться його строк.

Кошти, отримані від реалізації арештованого майна, вносяться на депозитний рахунок відділу та до спеціального фонду виконавчого провадження у порядку, встановленому п. 5.1.2. Інструкції про проведення виконавчих дій, звідки вони перераховуються до Державного бюджету України.

Крім заходів примусового виконання, пов'язаних з описом і арештом майна боржника, Законом України "Про виконавче провадження" передбачене звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), пенсію, стипендію та інші доходи боржника. Проте ці об'єкти стягнення використовуються при відсутності у боржника коштів на рахунках у кредитних установах, відсутності чи недостатності майна боржника для повного покриття належних до стягнення сум, а також при виконанні Рішень про стягнення періодичних платежів та стягнень на суму, що не перевищує двох мінімальних розмірів заробітної плати.

Згідно із ст. 69 вищезазначеного Закону відрахування із заробітної плати (заробітку), пенсії чи стипендії громадян проводить адміністрація підприємств, установ і організацій на підставі надісланих їм державним) виконавцем виконавчих документів. Якщо боржник змінить місце роботи або місце проживання чи навчання, підприємства, установи, організації, які отримали виконавчий документ, повертають його не пізніше як у триденний строк державному виконавцеві з відміткою про нове місце роботи, проживання чи навчання боржника, якщо воно відоме, також повідомляють про проведені ними стягнення періодичних платежів за виконавчими документами. У разі неподання зазначених відомостей з неповажних причин винних у цьому посадових осіб може бути; притягнуто до відповідальності, передбаченої цим Законом. Звернення стягнення на пенсії провадиться відповідно до законодавства про пенсії. Вищезазначені правила стягнення поширюються і на випадки звернення стягнення на: 1) доходи, отримані фізичною особою, яка є суб'єктом підприємницької діяльності; 2) доходи за працю в колективному сільськогосподарському (фермерському) господарстві; 3) авторську винагороду за твори літератури, науки або мистецтва, премії, що присуджуються за видатні досягнення в галузі науки, літератури і мистецтва, і винагороду за відкриття, винахід, на який видано авторське свідоцтво, корисну модель,

промисловий зразок і раціоналізаторську пропозицію; 4) суми на відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також втратою годувальника.

Законодавством України передбачено два способи кримінально-правового забезпечення виконання покарань: а) закріплення в законі можливості заміни судом одного покарання на інше при його невиконанні; б) встановлення в законі кримінальної відповідальності за ухилення від відбування кримінального покарання, визначення таких дій як новий самостійний злочин. Новий КК України чітко проводить розмежування між правовими наслідками неможливості сплати штрафу засудженим і ухиленням від його сплати.

Згідно із ч. 1 ст. 389 КК України ухилення від сплати штрафу карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на той самий строк. Водночас законодавчо поняття ухилення від сплати штрафу не встановлено. Згідно із ч. 2 п. 53 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 1995 р. № 22 “Про практику призначення судами кримінального покарання” під ухиленням від сплати штрафу необхідно розуміти такі дії чи бездіяльність засудженого, які свідчили б про його намір уникнути цього покарання за наявності реальної можливості сплатити штраф (відмова від внесення коштів або невнесення їх без поважних причин, приховування місця роботи, майна, джерел доходів тощо).

Тому ухиленням від сплати штрафу є поведінка засудженого, пов'язана з прагненням уникнути покарання при наявності можливості сплатити штраф. Ця поведінка може виражатися в діях, спрямованих на “ховання: а) майна, на яке може бути звернуто стягнення (переміщення майна в невідоме державному виконавцю місце, розтрата, відчуження, незаконна передача іншим особам, знищення (вилучення) документів, що підтверджують право на майно тощо); б) доходів (вилучення, знищення, підробка документів, на підставі яких устанавлюється заробітна плата або інший доход засудженого, приховування місця роботи джерела одержання інших доходів, на які може бути звернуто стягнення, тощо).

Проте на практиці трапляються випадки, коли державним виконавцем були вжиті всі заходи примусового виконання даного штрафу, але він так і не був сплачений або був сплачений частково. При цьому засуджений не здійснював дій, направлених на ухилення від виконання покарання у виді штрафу. Причин виникнення такої ситуації може бути принаймні дві. По-перше, при винесенні вироку у виді штрафу суддя не врахував майновий стан винного. По-друге, майнове становище засудженого може погіршитися після винесення вироку. У новому КК України питання заміни штрафу регулює ч. 4 ст. 53. Так, у разі неможливості сплати штрафу суд може замінити несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку: десять годин громадських робіт за один встановлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за чотири встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років. Згідно із ст. 28 КВК після стягнення штрафу виконавчий лист з відміткою про виконання вироку повертається суду, який постановив вирок.